

Թուրքիի համար զրահակիրներ ճարուեցան Դարդանելի ջրերն լողալու, այնպէս և այժմ: Եւրոպական կապիտալիստների շահերն են պաշտպանում եւրոպական բոլոր ներկայ կառավարութիւնները, և եթէ արեւելեան ազգերը այնքան միամիտ են որ կարծում են թէ մարդասիրական որեւէ զգացմունքով եւրոպան կը միջամտի նրանց արդար դատը պաշտպանելու համար—աւելի ևս շատ պէտք է տուժեն, քան տուժել են ցայսօր կուուելով աննպատակայարմար և անիրազործելի մի տակտիկայով... Միթէ այդ կապիտալիստներին ձեռնտու է արմատական միջոցներ ձեռք առնել իր կթան կովի—Թիւրքիայի բեժիմի դէմ...:

Լ. Ս.

Դեկտ. 2-ին:

PRO DOMO SUA

Որքան մեզ աշողուել է նախկին ցենզուրական ճնշող պայմաններում արտայայտուել, մենք հասարակական-քաղաքական խնդիրներում ղեկավարուել ենք արմատական-պրոգրեսիւ ուղղութիւնով: Բաւական է աչքի անցնել կապիտալի, աշխատանքի, հողատիրութեան, քաղաքային տնտեսիրութեան, քաղաքային ինքնավարութեան, ազգայնական հարցի, տերրիտորիալ ատոմոմիայի, ընտրողական սկզբունքի, կրթական հարցի, դատաստանի, բժշկական օգնութեան, եկեղեցին պետութիւնից և դպրոցը եկեղեցուց անջատելու մասին մեր պաշտպանած գաղափարները—համոզուելու համար մեր ուղղութեան նկատմամբ: Դեռ ցենզուրական պայմաններում, երբ «բանուոր» խօսքն անգամ հալածուած էր, մենք

միշտ պաշտպանելենք բանուորական ծրագրի minimum-ը: Երբ մի քիչ թեթևացել են ցենզուրական ճնշումները մենք տուել ենք սոցիալական հարցի մասին մի շարք յօդուածներ («Դասակարգերը ժամ. եւրոպ. հաս. մէջ»), «Տնտեսական զարգացման ֆազերը», «Ճրիղըրիս Էնդելս», «Թիւրքիայի ֆինանսները»), որոնց ուղղութեան մասին երկու կարծիք լինել չի կարող:

Վերանորոգենք մեր յիշողութեան մէջ նախկին տարիներում մեր ասածներէց, որպէս զի պարզ լինի թէ ինչ ուղղութեամբ կարող է առաջ ընթանալ մեր արմատական—պրոգրեսսիւ ուղղութիւնը այսուհետև:

Դեռ ևս 1099 թ. դեկտեմբերի վերջում մենք գրել էինք (Մշակ, 1900 թ., № 1):

«Դեռ երբէք հզօր բնութիւնը այնպիսի անուլի պարտութիւններ չէր կրել մարդկային խիզախ մտքից, երբէք գիտութիւնը և տեխնիկան այն աստիճան չէին ծաղկել, քան մեր արտասովոր դարում, բայց այնուամենայնիւ մարդկութեան նոյն իսկ ամենաուռաշարէ մասը չը հասաւ ցանկալի երջանկութեան: Եւ դրա պատճառը այն չէ, որ մարդկային ցեղը աւելի է աճում, քան նրա ապրուստի միջոցները: Ոչ, Դեռ երբէ, մայրերկրի երեսից և խորքերից մարդկային աշխատանքը չէր կարողացել այնպիսի քանակութեամբ հարստութիւններ հանել, քան մեր դարում: Հպատակեցնելով բնութեան ուժերը և մարդ-բանուորին փոխարինելով մեքենաներով՝ մարդը իր աշխատանքի արդիւնաւորութիւնը բիւրապատկել է. այն՝ ինչ որ նախկին դարերում չէր կարող արդիւնաբերել մի տարվայ ընթացքում մի ամաբողջ երկիր, այժմ հեշտութեամբ պատրաստում է մի օրում մի գործարան:

Հաղորդակցութիւնները այժմ այն աստիճան արագացել են և դիւրացել, որ երկրագնդի ամենահեռաւոր մասերը այժմ իրար հետ աւելի սերտ են կապուած, քան առաջ մի և նոյն աշխարհի քաղաքներ ու գիւղերը ի-

բար հետ: Այդ պատճառով մի Լոնդոն, մի Նիւ-Նօրկ, մի Պարիզ, մի Բերլին ոչ միայն իրանց երկրների, այլ և համաշխարհային կենտրոններ են, որոնց սպառող և արտադրող նիւթերը ահագին շարժման ու վիթխարի փոխանակութեան մէջ են դրոււմ երկրագնդի բոլոր անկիւնները: Կարծես այս բոլոր պայմաններում, երբ մարդ աւելի է արտադրում, քան կարող է սպառել, երբ դիւրութեամբ մի տեղի աւելորդը կարող է տեղափոխուել կարիքի վայրը, չը պէտք է լինէին չոր հացի կարօտ և հագուստից զուրկ մարդկանց բազմութիւններ: Բայց իրականութիւնը այլ բան է ցոյց տալիս: Հէնց նոյն այդ վիթխարի, հոյակապ համաշխարհային կենտրոններում, ուր մարդկային հոծ մասսաներ տենդոտ եռանդով սպառում են իրանց միանունքների և շղերի բոլոր ուժերը՝ նիւթական հարստութիւնների անսպառ դէզեր ստեղծելու համար, հէնց նոյն այդ կենտրոններում, ուր կուտակոււմ են ապրանքների լեռնանման դէզեր՝ մենք տեսնում ենք թշուառութեան ամենաահռելի պատկերներ: Հէնց այդ կենտրոններում երևում է, թէ ինչ զարհուրելի հակասութիւն կայ կապիտալի և աշխատանքի մէջ. նիւթական ամբողջ հարստութիւնը կենտրոնանում է մի քանի տասնեակ անհատների ձեռքում, ինչպէս մի բեռնուում, իսկ հակառակ կողմում մնում է կանգնած այդ հարստութիւնները ստեղծող մասսան, ունենալով միայն այնքան, որ քաղցից չը մեռնի... Սակայն բանուորի համար այդ դրութիւնը ևս տևողական չէ, որովհետև տեխնիկայի կատարելագործութիւնները օր օրի վրայ փոխարինում են մարդ-բանուորին—մեքենայով, այսինքն պողպատէ ջանուորով, որը ոչ յոգնել գիտէ, ոչ էլ ուտել:

Եւ ահա այդ հոյակապ քաղաքներում, ուր ապրում են այնպիսի կապիտալիստներ, որոնք միլիոնատէրեր չեն, այլ միլիարդատէրեր, նոյն քաղաքներում, ուր երկինք են բարձրանում կապիտալիստների փառաւոր պալատները, լի աշխարհիս բոլոր շոյլութիւններով—նոյն

այդ քաղաքներում, միայն նրանց թշուառ ու կեղտոտ թաղերում, բուն է դրել մարդկային ծայրագոյն չքաւորութիւնը: Լեռնացած մթերքների և ապրանքների միջնիւն մասը բաւական էր սրբելու համար այն բիւրաւոր մարդկանց արտասոււնքները, որոնք ապրում են այդ թաղերում, սակայն մթերքները և ապրանքները՝ արտահանութեան համար են, կապիտալիստների անկուշտ ախորժակներին գոհացում տալու համար են, պէտք է ուղարկուեն վաճառելու... Իսկ այդ աղքատ թաղերի համար դեռ ևս երկար ժամանակ նշանակութիւն են ունենալու բանաստեղծի հետեւեալ տողերը.

Слышу я, слышу чей плачь разливается:
 Бѣдность голодная, грязью покрытая,
 Бѣдность несмѣлая, бѣдность ззбигаая,
 Днемъ она гибнетъ и въ полночь, и за полночь
 Гибнетъ она,—и никто не идетъ на помощь...

Ահա այդ հրէշաւոր հարստութեան և հրէշաւոր աղքատութեան քստմեւելի հակասութեան մէջ է առաջաւոր մարդկութեան թոյլ կողմը, որի պատճառը աշխատանքի արդիւնքի անարդար բաշխումն է: Եւ քանի դեռ արդար լուծում չը ստանայ հասարակական այդ մեծ խնդիրը՝ քաղաքակրթութեան հսկայական տռաջագիմութիւնը գոյութիւն կունենայ միայն փոքրամասնութեան համար, իսկ մեծամասնութեան համար նա կը լինի միայն չարիքի բազմապատկումն»:

Ապա նոյն այս էջերում զարգացրել ենք մեր հայեացքը նոյն հարցերի մասին զանազան առիթներով: Բերենք մի երկու ցիտադներ:

«Ոչ հին Փիւնիկիան ու Կարթագէնան, ոչ միջնադարեան Ջենովան ու Վենետիկը կարող էին երկակայել առևտրի և արդիւնագործութեան այն վիթխարի չափերն ու դրամի շրջառութեան այն արագութիւնը, որ գոյութիւն ունին երկայումս: Դեռ երբէք աշխատանքի բաժանումը չէր հասել այն կատարելութեան, ինչպէս

այժմ, երբ կապիտալը ճնշող է դառել ոչ միայն իր հսկայական մեծութեան, այլ և իր ստեղծած հիմնարկութիւնների նուրբ կազմակերթեամբ: Վերջրէք բանկերը, բորսաները, ակցիօներական ընկերութիւնները, վարկի կամ կրեդիտի ներկայ գործադրութիւնը և դուք կը տեսնէք, որ Նապոլէօնների և նրա զօրքերի դերը այժմ կատարում են բօրսային և բանկային նապոլէօնները իւրանցից կախում ունեցող ծառայողների լեզիօններով. այժմ գիտնականից սկսած մինչև բանուորը խոշոր կապիտալիստի հպատկներն են... Միայն ներկայ տնտեսական կազմակերպութեան հետևանք են բանկային և բօրսային գիշատումները, որոնք կը վերանան միայն այն ժամանակ, երբ կը վերանան նրանց ստեղծող պայմանները կամ առևտրա-արդիւնաբերական ներկայ կազմակերպութիւնը, որի հետևանք են և պարբերաբար կրկնուող տնտեսական կրիզիսները»: (1901, №5. Ն. Տ., եր. 287):

Ներկայումս մասնաւոր սեփականութեան քանակութիւնից է կախուած կեանքի բարիքների մեծագոյն մասը: Այդ հիմնական սկզբունքն է իսկապէս մարդկանց տանջանքների և կատարած ոճիրների բուն պատճառը: «Ամէն մէկը իր համար» սկզբունքը զուտ անասնական է, ուստի և գոյութեան կուռում տիրում է անխիղճ եսականութիւն: Բայց մարդը «հասարակական կենդանի է» իր բոլոր հակումներով: Հասարակութեան տեսակէտը, բազմութեան աւելի նպաստաւոր լինելով, անշուշտ կամաց-կամաց պէտք է աւելի զարգանայ և «ամեն մէկը իր համար» սկզբունքը փոխուի աւելի մարդասէր սկզբունքի. «մէկը՝ բոլորի համար և բոլորը՝ մէկի համար»: Այդ նոր սկզբունքը օրէցօր տարածուում է, և հասարակական կեանքի ստեղծած բարիքները դառնում են սեփականութիւն մասսայի: Եթէ օգը, շուրը, լոյսը՝ բնութեան պարզեւած բարիքներ են, չպէտք է մոռանալ որ կոմֆորտը, կրթութիւնը, բժշկութիւնը, արդարադատութիւնը, գեղարուեստը ևայլն՝ հասարակական կեանքի

ստեղծած բարիքներ են, ուստի իրաւունք չունեն այդ բոլորը վայելել միմիայն առանձնաշնորհեալները: Պարզ է որ այդ բարիքները չէին կարող առաջանալ, եթէ մարդիկ, զուրկ հասարակական համակենցաղից, զատ զատ թափառէին անապատներում և անտառներում:... Վերցրէք շինեցէք մի հոյակապ տուն անապատում: Ինչ արժէք կ'ունենայ այդ տունը:— Ոչ մի: Բայց նոյն տունը մի մեծ քաղաքի կենտրոնում կը դառնար իր տիրողի համար անսպառ հարստութեան աղբիւր... Հասարակական կեանքը, քաղաքի մեծանալը, մի խօսքով՝ անհատից անկախ պայմանները բարձրացրին տան, նրա զեանի արժէքը»: (1901 թ., №6 Ներք. Տես., երես 248—249)... «Անապատում մին-մենակ թափառող մարդը չի կարող հարստութիւն դիզել. դրա համար հարկաւոր են՝ բազմաթիւ անհատների համախմբուած գոյութիւն, կեանքի և դոյքի ապահովութիւն, հազորակցութիւններ, զիտութիւն և տեխնիկա: Այդ բոլորը չէ որ հասարակութեան, նոյն իսկ դարերի ընթացքում համայն մարդկութեան լաւագոյն ոյժերի ստեղծած հանգամանքներ են: Հասարակական կարգերի ներկայ անկատարելութիւնն է պատճառ որ հասարակութեան և մարդկութեան ստեղծած այդ պայմաններից և մասայի աշխատանքից օգտուում են միայն անհատները» («1903, I, Ներք. Տես. երես 195»):

Այժմ, երբ մամուլի ազատութիւնը իրողութիւն է դառել, իսկ սահմանադրական ազատութիւնը մօտիկ ապագայում իրագործուելու հարց, մեր արմատական-պրոգրեսսիւ ուղղութիւնը տէտք է առաջ ընթանայ աւելի ևս դէպի ձախ—դեմոկրատիայի կատարեալ յաղթանակին մեր թոյլ ոյժերով նպաստելու համար:

Պարզ է թէ որն է այն կուսակցութիւնը որ համակրելի է մեզ իր ուղղութեամբ:

Այդպիսով, մեր ուղղութիւնը հիմնօրէն տարբերում է սահմանադրական-ժողովրդական (կոնստիտուցիօն-դեմոկրատ) կուսակցութեան ծրագրից նրանով որ մենք ընդու-

նում ենք արդիւնաբերական գործիքների սոցիալիզացիան։ Մենք հաւատում ենք որ միայն սահմանադրական կեանքում, այն էլ աստիճանաբար կատարուած բեֆորմներով, կարող է հասունանալ սոցիալական յեղաշրջումը, որ պէտք է հետեանք լինի հասարակութեան տնտեսական կազմուածքի փոփոխութեան և մասսային գիտակից ինքնորոշման։ Ամենօրեայ դիտողութիւնը և առաջադէմ երկրորդների անցեալի ուսումնասիրութիւնը ցոյց են տալիս որ հասարակական կեանքում դասակարգերի անտագոնիզմի հետ դեր են կատարում նաև դասակարգերի գործակցութիւնը, պայքարող հակառակ ոյժերի խաղաղ կոմպրոմիսը։

Երկրորդ հիմնական տարբերութիւնը սահմ.-ժող. կուսակցութեան ծրագրից կայանում է նրանում որ մենք այժմ և եթ կարևոր ենք համարում տարածել ընտրողական սկզբունքը, նաև կանանց նկատմամբ։ Մեզ թւում է լաւ չմտածուած քայլ— տալ իրաւունք թուրքիւնման բարբարոս, սգէտ, ֆանատիկոս մի խուժանին և զրկել իրաւունքից կուլտուրական տարրերի կանանց։ Աբսուրդ է մի՞թէ, օրինակի համար, զրկել իրաւունքից մի ուսւ վարժուհու և այդ իրաւունքը տալ Բագուի դոչիւներին կամ Բորչալուի բէգերին։ Մահմեդական կինը եթէ չուզենայ մասնակցել՝ դրանով առանձին կորուստ այժմ չի ունենալ ժողովրդի ներկայացուցչութիւնը, բայց որ ուսւ, հայ, վրացի կանայք ձայն կ'ունենան և այդպիսով կը չէզոքացնեն թուրք խուժանի հօտային ենթարկումը իրանց բէգերի և մոլլաների հակահասարակական բնազդներին— դա ահագին մի պլիւս է, որ զանց առնել նշանակում է ռընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի» ձայնուութիւնը դարձնել մեր յետադէմ հարեանների ձեռքում ըէակցիայի մի զօրեղ գործիք։

Սահմանադիր ժողովի գումարման անհրաժեշտութեան մասին խօսելենք մեր այս ներք. տես. մէջ, մի կողմ թողնելով այդ հարցի մասին այստեղ յիշատակու-

թիւնը աւելացնենք որ մենք կողմնակից ենք ժող. ներկայացուցչական մի պալատեան սիստէմին:

Մեզ համար միակ հեղինակութիւն՝ ղիաութիւնը կանգչի առնում և առաջ է ընթանում իր յաղթական զնացքի տակ խորտակելով ամեն տեսակի նախապաշարմունքներ և քարացած հայեացքներ: Մեզ ոգեւորող միակ զգացմունքը արդարութիւնն է, որով համակուել են արդէն առաջաւոր մարդկութեան մասսաները: Գիտութիւնը և արդարութիւնը ձեռք ձեռքի տուած ձգտում են վերանորոգել մարդկային կեանքը, իրագործելով նրա մէջ դեռ մեծ քաղաքացի Բուսսօից յայտարարած «հաւասարութիւն, եղբայրութիւն և ազատութիւն» յարդ մեծ մասամբ վերացական մնացած ըսկրզբունքները: Մենք հաւատում ենք որ մարդկային հանճարն և կորովը դուրս կը բերեն դեռ դասակարգային լաբիւրինթոսում դեզերող մարդկութիւնը մի նոր աշխարհ, ուր դարերի ընթացքում ամբողջ մարդկութեան լաւագոյն ներկայացուցիչները տանջանքներով և ջանքերով ստեղծուած քաղաքակրթական բարիքները սեփականութիւն կը լինեն բոլորի և ոչ մի խումբ բախտաւորների համար:

Դեկտ. 10-ին

Լ. Ս.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Մեր շփոթ օրերում պարբերական հրատարակութիւնների կանոնաւոր լոյս տեսները կախուած չէ խմբագրութիւններից. հետևաբար, ինչպէս և կեանքի շատ ուրիշ դէպքերում, «անկախ պատճառները» մնում են զօրութեան մէջ: Անցեալ համարի (№ 10) ցենզուրական վեր-